ŽVALGOMIEJI TYRINĖJIMAI BIRUTĖS GATVĖJE IR BIRUTĖS SKERSGATVYJE

Birutė LISAUSKAITĖ

2006 m. buvo atliekami žvalgomieji tyrinėjimai Trakų senojo miesto vietoje (A 1783), Birutės g. ir Birutės skresgatvyje, rekonstruojamų elektros tinklų trasų vietose.

Birutės g. yra viena seniausių gatvių Trakų mieste. Ankstesnių archeologinių tyrimų metu sklype Birutės g. 20 ir Bernardinų (Lukos) ežero pakrantėje esančios irklavimo bazės „Nemunas“ vietoje buvo aptikti radiniai, leidžiantys teigti, kad šioje teritorijoje gyventa jau nuo neolito laikų. XIV a. pagrindinis besikuriančio Trakų miesto kelias buvo Didysis kelias, dabar – Birutės g. Didysis kelias, eidamas salų kalvų keteromis, o tarp salų – brastomis ir tiltais, tada jungė pagrindinius XIV a. pabaigos – XV a. Trakų miesto segmentus – pravoslaviškąją Skaisčiausios Dievo Motinos gimimo cerkvę su vienuolynu ir Trakų miesto rotušę su Pusiasalio bei Salos pilies kompleksu. XV a. pradžioje, kai 1409 m. šalia Didžiojo kelio kunigaikštis Vytautas paskyrė žemes naujai Trakuose pastatytai katalikų bažnyčiai, šioje teritorijoje susiformavo katalikų jurisdika, kurioje buvo ne tik bažnyčiai priklaususios valdos, bet ir gyveno miestelėnai. Ši Trakų bažnyčios valda plėtėsi ir žemės sklypų, kuriuos dovanodavo ar įkeisdavo Trakų miestiečiai bei bajorai, sąskaita. Dalis bažnyčiai priskirto žemės sklypo buvo naudojama parapijinėms miesto kapinėms, kurios kartu apėmė ne tik teritoriją tarp bažnyčios ir špitolės (dabar klebonijos Sodų g. 8 teritorija), bet ir bažnyčios šventorių.

Didžiosios g. išplatėjusi dalis nuo bažnyčios iki Pusiasalio pilies ilgą laiką buvo naudojama miesto turgui. Net 1786 m. šaltiniuose ši gatvės dalis vadinta Didžiąja turgaus g. Laikui bėgant buvo užstatyta aikštės dalis aplink miesto rotušę, o po 1655 m. – ir aikštės dalis prie bažnyčios. XIX–XX a. Birutės g. buvo užstatyta ne vien miestelėnų namais, bet ir socialinės paskirties statiniais (pvz., špitolė, bažnyčios administratoriaus-klebono ūkis, kurį sudarė daug įvairios paskirties statinių, parapijos mokykla ir kt.).

Birutės g. trasa ir jos užstatymo struktūros laikui bėgant mažai keitėsi. Didžiausi pokyčiai įvyko XX a., kai tvarkyta gatvės danga, tiestos komunikacijos, užpiltoje Klebono pelkėje statyta miesto katilinė ir t. t.

Dar XX a. pradžioje Birutės g. vaizdą pakeitė ir pradėta užstatyti Birutės skersgatvio teritorija – buvę miestelėnų daržai

2006 m. Birutės g. buvo iškasta 634 m magistralinių trasų bei 220 m įvadų trasų į gyvenamus namus. Archeologinių žvalgomųjų tyrimų metu Birutės g. iškasta 14 šurfų, kurių bendras plotas – 20 m^2, bei fiksuoti trasų sienelių pjūviai. Birutės skersgatvyje iškastų magistralinių trasų ilgis – 327 m ir 76 m įvadų trasų į gyvenamuosius namus. Bendras iškastas trasų ilgis – 1257 m.

Tyrimų metu buvusios turgaus aikštės teritorijoje rasti dviejų, o gal ir trijų laikotarpių akmeninių grindinių fragmentai. Apatinis grindinys, esantis 40–45 cm gylyje nuo esamo gatvės paviršiaus, tai iki XVII a. vidurio buvusios turgaus aikštės grindinys. Neabejotina, kad akmenimis grįsta Birutės g. atkarpa tęsėsi iki dabartinių Trakų globos namų, Birutės g. 7, sklypo PV ribos, t. y. kastos trasos dalyje 12–136 m. Visoje šios trasos atkarpoje fiksuoti menki gat-

vės akmeninio grindinio fragmentai arba pavieniai jo akmenys, šiuo metu jau esantys ne tik po gatvės asfalto danga, bet ir po 20–30 cm storio supiltiniu sluoksniu.

Prie buvusios parapijos mokyklos, dabar gyvenamo namo Birutės g. 6, bei prie namo Birutės g. 8 numatytų įrengti elektros spintų vietose buvo iškasti trys žvalgomieji šurfai (šurfai 2–4). Šie namai, visada priklausę Trakų parapijinei bažnyčiai, šiuo metu yra vieni seniausių Trakų senamiestyje. Pagal aptiktą buitinę keramiką, lovines, plokščiąsias čerpes bei vazoninių koklių fragmentus kultūrinį sluoksnį, rastą šalia šių namų, galima datuoti XV–XVI a. pirma puse, kaip ir galbūt šurfe 3 rasto seno pastato mūro liekanas. Kadangi darbų apimtys buvo labai ribotos, nebuvo galima nustatyti rasto pamato dydžio, tačiau nekyla abejonių, kad tai vieno iš klebono ūkio pastatų liekanos. Senas akmenų mūras buvo panaudotas XVIII a. pabaigoje ar XIX a. pradžioje pastatytos klebonijos, o dabar – gyvenamo namo Birutės g. 8, pamatui.

Įvado į bažnyčią trasa buvo kasama iki 50 cm gylio nuo esamo paviršiaus, tad šventoriuje esantys palaidojimai nebuvo pasiekti. Bažnyčios šventoriuje, šalia tvoros buvo iškastas šurfas 5. Paaiškėjo, kad kiautinio šventoriaus sienos mūro vidinė pusė mūryta iš raudonų plytų, savo struktūra ir dydžiu panašių į Trakų salos pilies plytas. Mūrijimo technika nėra aiški, kalkių skiedinio siūlės skirtingo storio.

Intensyvus kultūrinis sluoksnis su XVI–XVII a. ir vėlesnio laikotarpio keramika rastas įvadų į gyvenamus namus Birutės g. 9, 11 vietose. To paties laikotarpio radiniai buvo aptikti ir dalyje trasos įvado į kitoje gatvės pusėje esančius gyvenamuosius namus Birutės g. 10 ir 12. Birutės g. trasos 174–178 m ir 186–188,5 m rasti pastato pamatų fragmentai. Tikėtina, kad tai to paties pastato, galu orientuoto į gatvę, šoninių sienų pamatų fragmentai. Tuometinis pastatas galėjo stovėti apie 1,5 m toliau nuo dabartinio gyvenamo namo Birutės g. 14. Galima teigti, kad vėlesniame etape, t. y. jau nugriovus minėtą namą, buvo ištiesinta Birutės g. ir ji įgavo dabartinę trasą bei užstatymą. Dėl labai ribotos žemės darbų apimties pastato dydžio nustatyti nepavyko. Tai, kad pastatas nepažymėtas XIX a. pradžios ir vėlesniuose Trakų miesto planuose, leidžia manyti, kad jis šioje vietoje stovėjo anksčiau, t. y. XVI–XVIII a. Tai patvirtina ir radiniai, aptikti šalia pastato pamatų esančiame sluoksnyje.

Maironio ir Birutės g. sankryžoje, arčiau sklypo Birutės g. 17 ribos, trasos 238–241 m atkarpoje rastas kultūrinis sluoksnis su smulkiomis raudonų plytų duženomis bei XVI–XIX a. keramika.

Birutės g. atkarpoje tarp Maironio g. ir gyvenamo namo Birutės g. 30A kultūrinio sluoksnio nerasta. Visoje atkarpoje vyrauja permaišyti supiltiniai pilkos žemės sluoksniai. 80 cm gylyje nuo esamo žemės paviršiaus išsiskiria autentiško žemės paviršiaus horizontas, pilkas durpingas sluoksnis su sunykusių augalų šaknimis. Tai buvusios Klebono pelkės teritorija, pradėta užpylinėti apie XVIII a. ir visiškai sunaikinta XX a. antroje pusėje.

Kultūrinio sluoksnio likusioje Birutės g. dalyje, trasos atkarpoje 535–567 m, t. y. iki gatvelės, vedančios į vaikų lopšelį-darželį Birutės g. 38, nerasta, tačiau šioje kalvos šlaite kastoje trasos atkarpoje buvo nustatytas pirminis kalvos paviršius, dabar esantis 90 cm gylyje nuo esamo gatvės paviršiaus. Taip pat tyrimų metu buvo nustatytas ir iki gatvės asfaltavimo buvęs jos paviršius, esantis 40–50 cm giliau dabartinio gatvės paviršiaus.

Birutės skersgatvio teritorija iki pat XIX a. vidurio naudota miestelėnų daržams. Tiek 2006 m. žvalgomųjų tyrimų metu tiesiant požeminius elektros tinklus, tiek ir ankstesnių archeologinių tyrimų metu šioje teritorijoje kultūrinio sluoksnio nerasta.

FIELD EVALUATIONS AT BIRUTĖS ST. AND BIRUTĖS SQ.

In 2006, 14 test pits with a total area of 20 m² were excavated at Birutės St. and the cross-sections of the walls of the electric network trench were recorded. The total length of the excavated trench is 1257 m.

During the evaluation stone paving fragments from 2 or perhaps 3 periods were found in the territory of the former market square. The bottom paving, which is located at a depth of 0.40–0.45 m from the current surface of the street, is the paving of the market square that existed up until the mid-17th century.

The household pottery, imbrex and flat roof tile, and 'pot-shaped' stove tile (*Topfkachel*) sherds allows the cultural layer, found in test pits 2, 3, and 4 beside the houses at Birutės St. 6 and 8, to be dated to the 15th – 1st half of the 16th century, the same age perhaps as the remains of the old brick wall found in test pit 3.

A dense cultural layer with 16th–17th century and later pottery was found at the connection sites for the residential homes at Birutės St. 9, 10, 11, and 12.

A cultural layer with small red brick fragments and 16th–19th century pottery was found closer to the boundary of the lot at Birutės St. 17 at the intersection of Maironio and Birutės Sts.

The territory of Birutės Sq. was used for the gardens of the townspeople until the mid-19th century. No cultural layer has been found in this territory both during the 2006 evaluation and during earlier investigations.

TYRINĖJIMAI KARAIMŲ G. 60

Saulius SARCEVIČIUS, Linas KVIZIKEVIČIUS

Karaimų g. 60 sklype Trakuose pagal suderintą projektą buvo numatyti sklypo užstatymo darbai. Prieš pradedant vykdyti šiuos darbus, 42 arus užimančioje sklypo teritorijoje buvo atlikti žvalgomieji archeologiniai bei, aptikus archeologiškai vertingą kultūrinį sluoksnį, plačios apimties archeologiniai tyrinėjimai.

Žvalgomųjų tyrinėjimų metu sklypo teritorijoje buvo iškastas 21 šurfas. Sklypo P, PR, PV dalyse, t. y. į P nuo suformuoto šlaito, archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų metu archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis neaptiktas. Šioje sklypo dalyje nuėmus velėną bei nukasus 10–40 cm storio pilkos žemės, primenančios daržų žemę, sluoksnį, buvo fiksuojamas įžemis. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų metu vertingas kultūrinis sluoksnis pastebėtas tiriamos teritorijos Š dalyje, t. y. jis koncentravosi palei Karaimų g. Beveik visuose šurfuose, kastuose šalia Karaimų g., bei sankirtoje tarp Žaliosios bei Karaimų g. fiksuotas kultūrinis sluoksnis datuotinas XVII–XX a. Tai liudija Karaimų g. svarbą vystantis Trakų miestui, ji buvo pagrindinė užstatymo ašis jau nuo XVI a.